

ANDONI SAGARNA:
sarrera-hitzaldia

Donostia, 2007-X-26

AGURRA

Andres Urrutia

Agintariok,
euskaltzain kideok, ohorezko, oso zein urgazle,
Andoni Sagarnaren etxekook nahiz senideok,
jaun-andreok.

Arratsalde on.

Informazioa, komunikazioa eta teknologia. Horra hor hiru hitz esanguratsu eta adierazgarri.

Horra hor, modu berean, Euskaltzaindiak Etxalarreko jardunaldietan asmatu zuen batzorde berriaren izena. Batzorde horren arduraduna, zer esanik ez, egun Euskaltzaindira datorren laguna, Andoni Sagarna bera, hain zuzen ere.

Hizkuntza eta teknologia berriak uztartzen saiatu eta saiatzen dena bada-go, hortaz, gure artean, euskararen onerako eta onurarako. Hitz batez esateko, zubigintza-lana egiten, arlo bateko eta besteko osagairik azpimarragarrienak batuz eta diziplinartekoa egoki landuz.

Horretan etorri zaigu Andoni Sagarna euskaltzain oso berria, gogoratzera, besteak beste, alfer-alferreko dela teknika nahiz teknologia oro, artean espiritua eta arima ez bada. Arima, gogo euskaltzalea, ez zaio falta Andoniri, azken hogeita bost urtetan behin eta berrero erakutsi duen bezala. Hiztegiak, entziklopediak, artikulak, liburuak, unibertsitateko irakaskuntza ... euskal kulturaren Andonik izan dituen eta dituen militantzia eta jakituriaren kate-begi zorrotz eta agerikoak dira.

Niri ez ezik, Euskaltzaindiari eta hemen zaudeten adiskide eta lagun gutzietan, ere betidanik erakutsi izan dizkigu, berarekin izan garen aukera eta proiektuetan, kemena eta eragingarritasuna.

Eragingarritasuna diot, hitza bera Sagarnaren merezimenduak biribiltzeko nahikoa izango balitz bezalaxe. Motz eta urri ibiliko nintzateke, alabaina, horrekin batera egun ugari ez diren beste ezaugarriak gogoratuko ez banitu, hots, ekimena eta jarraitutasuna, distira bera sortzen eta aldarrikatzen dutenak.

Eustazpi eta euskarri sendoa dator gaur Euskaltzaindira, XXI. mende honetan euskarari eta Akademiari beharrezko zaizkien tresna, lanabes eta proiektu berriak eskainiko dizkiona.

Izan bedi, hortaz, ongi etorria, gurekin batera lan egin dezan euskararen aitzinatze-bidean.

Lanak, hala ere, ez ditu ostendu eta baztertu behar pertsonaren nondik norakoak. Donostiatik Usurbilera, Usurbildik Euskal Herri osora, bihoaz, nire eta Euskaltzaindiaren izenean, zorionik beroenak, Mari Karmen, Ainara, Maider, Oihana eta etxeko guztientzat.

Ekar dezatela orain, arauzkoa denez, bi euskaltzainek Andoni Sagarna, eta egin dezagun, zuen etxean bezala, «gure» etxeko Andoni Sagarna bera.

EUSKARA ETA INFORMAZIOAREN TEKNOLOGIAK. EGUNGO EGOERATIK ETORKIZUNERA BEGIRA

*Andoni Sagarna Izagirre,
Euskaltzaindiko sarrera-hitzaldia*

Ahaldun nagusi jauna, agintari agurgarriok, euskaltzainburu jauna eta euskaltzainok, etxekook, adiskideok, jaun-andreok: arratsalde on digula guztioi.

Hizkuntza eta teknologia, hara hor denok egunero erabiltzen ditugun bi gauza. Jende askorentzat, ordea, bata bestetik urrun dauden arloak dira. Behar bada mundu akademikoan letretako eta zientzietakotzat hurrenez hurren hartu ohi zirelako garai batean. Garai batean diot, zeren gaur egun urruntasun hori, neurri handi batean, desagertua baita.

Bi eremu horien atzoko, gaurko eta biharko hurbiltasunaz eta harremanez hitz egitera natorkizue hain zuzen ere.

Badakit zuetako askok *teknologia* hitza entzuten duzuenean, erreparatu moduko bat sentitzen duzuela eta batek baino gehiagok pentsatuko zuen honetarako: zer egiten ote du ingeniari batek Euskaltzaindian?

Horrela bada, harridura astintzeko asmoz, lehenik eta behin, ingeniari bat hizkuntza-arazoez arduratzea, euskara lantzen saiatzea eta are Euskaltzain oso izatea ere, hain gauza bitxiak ez direla agertzen saiatuko naiz.

Urruti samarretik hasiko naiz, pixkanaka gure artera hurbiltzeko.

XX. mendearen hasieran, Alemaniako ingeniariak arduratuta zebiltzan euren lanbidean behar zituzten hitz teknikoez. Batez ere itzulpen teknikoan egiten ziren okerrak saihesteko asmoz, 1900ean gutxi gorabehera, VDI (Verein Deutscher Ingenieure) erakundeak, hau da, Alemaniako Ingeniarien Elkarteak, Hubert Jansen filologo eta lexikografo ospetsuari *Technolexikon* izenburua izango zuen aleman/ingeles/frantses hiztegi tekniko bat zuzentzeko ardura eman zion. Jansen, besteak beste, Natur Zientzietako eta teknikako maileguzko hitzak alemanez izan behar zuten ortografiari buruzko lan baten egilea izan zen. Egitasmo handia zen *Technolexikon* hori. Bi mila enpresa eta lankide boluntario agertu ziren, hiztegiari ekarpenak egiteko prest. Dozena erdi bat urtetan 3.600.000 fitxa egin zituzten, lexikografian ohikoa izan den bezala, alfabetoaren hurrenkeraren arabera hitzak aztertuz. VDIn kontseiluak 1907an egin zituen kalkuluen arabera, *Technolexikon* hiztegia burutzeko, ordu arteko

metodologia erabiltzekotan, beste 40 urte beharko ziren. Gehiegi ari zen kopilatzen gauza eta noraezean zebiltzan.

Bitartean, 1906an, Alfred Schlomann (1878-1952) ingeniariak makina-atalei buruzko hiztegitxo bat argitaratu zuen, sistematikoki ordenatua, konzeptu-sistemaren arabera, alegia, eta irudiz hornitua, sei hizkuntzatan (alemana, frantsesa, ingelesa, errusiera, italiara eta espainiera). Lan honek harridura sortu zuen, hiztegi teknikoak lantzeko eta aurkezteko modu berri bat ekarri zuelako.

VDIk aholkua eskatu zion Koloniako Unibertsitatean filologia ingelesa irakasten zuen eta lexikografoa zen Arnold Schroer-i, Technolexikon-en garapenera buruzko erabaki bat hartu ahal izateko. Hark Schlomann ingeniariaren metodologia hobetsi zuen eta Technolexikon zelako hura bertan behera utzi eta Schlomann-en lana finantzatzen hasi zen VDI elkarteak. Ondorengo urteetan, 1932.a bitartean, 17 tomo lodi egin zituzten. Lanean jarraitu zuten, harik eta naziek lana gerarazi eta 1935ean Schlomann-ek Alemaniatik erbesteratu beharra izan zuen arte.

Dena esan behar bada, Schlomann-en aurretik, Heinrich Paasch itsasgizon jatorriz alemaniar baina belgikar nazionalizatuak, *De la quille à la pomme de mât* izenburupean, argitaratu zuen itsasontzien terminologia, antzeko metodologiak landua zen. Hala ere, Schlomann ingeniariak terminologia teknikoak lantzeko metodologiari bide berriak urratu zizkiola esan dezakegu.

Geroxeago beste ingeniari batzuek, hala nola Wüster austriarrak, Drezen letoniarrak, Lotte errusiarrak eta Selander suediarrek metodologia horri oinarri teorikoa ezarri zioten.

Aipatu ditudan ingeniari horiek, hiztegi teknikoak lantzen ibili ziren, euren lan-arlo propiotik hurbileko hizkuntza-arazotan beraz, baina beste batzuk izan dira Hizkuntzalaritzaren ur sakonagotan murgildutakoak ere.

Benjamin Lee Whorf 1918an Ingeniaritza Kimikoan graduatu zen Massachusetts-eko Teknologia-Institutu ospetsuan. Lanbide horretan lanean aritu zen aseguru-etxe batean, eta 1931n Hizkuntzalaritza ikasten hasi zen Yale-ko Unibertsitatean. Han Edward Sapir-en ikaslea izan zen lehenbizi eta lankidea gero. Bien izena darama, hain zuzen, Sapir-Whorf hipotesiak, alegia, pertsona batek hitz egiten duen hizkuntzako kategorien eta pertsona horrek duen mundua ulertzeko eraren artean erlazio sistematikoa dagoela dioen hipotesiak. Whorf-en ustez, pentsamendua hizkuntzak baldintzatzen du eta hizkuntza desberdinak hitz egiten dituzten pertsonen mundua ikusteko era desberdinak dituzte.

Whorf-ek Hizkuntzalaritzan ospe handia lortu zuen arren, inoiz ez zuen hartu Hizkuntzalaritza lanbidetzat eta esaten zuen, mundu akademikoaz kanpoko irabazpidea izateari esker, hobeto eta askatasun handiagoz ahalegindu zitekeela gai akademikoetan. Are gehiago, gauza jakina da aseguru-

-etxean egiten zituen lanek ekarri ziotela hipotesi famatu hori formulatzeko inspirazioa.

Industria-arloan gertatzen ziren suteak zerk eraginak ziren ikertzen ibiltzen zen Whorf, aseguru-etxearentzat. Sute bat gertatzen zenean, bertara joaten zen eta instalazio elektriko akastunen batek, baldintza txarretan metatutako erregairen batek edo beste eragile fisikoren batek sua piztu ote zuen ikertzen zuen. Ondoren txosten bat idazten zuen aurkitu zuena adieraziz. Alabaina, esperientziak irakatsi zion, gauza bat zela egoera fisikoa bera eta beste bat egoera horrek jendearentzat zuen esanahia. Esanahi hori, hain zuzen, istripua baldintzatzen zuen faktoreetako bat izaten zela, jendeak sutearen aurrean zuen portaeraren bitartez. Eta esanahiaren eragina argiagoa zen, egoera deskribatzeko erabiltzen zen hizkerarekin lotuta zegoenean. «Gasolina-bidoiak» zeudela esaten zen leku batean, arreta handiagoa jartzen zen «Gasolina-bidoi hutsak» zeudela esaten zen leku batean baino. Bigarrenean jendeak lasaiago pizten zituen pospoloak, esate baterako, nahiz eta bidoi hutsak, berez, arriskutsuagoak izan, lurrun lehegarria zeukatelako. Fisikoki egoera arriskutsua izan arren, «huts» hitzak arriskurik eza iradokitzen duela zioen Whorf-ek.

Hori bezala beste adibide asko erabiltzen zituen Whorf-ek, bere lanetan eta hitzaldietan, hizkuntzak pentsamendua eta portaera nola baldintzatzen dituen erakusteko.

Horretaz gain, Erdialdeko Amerikako hizkuntzak ikertu zituen.

Ikusi duzuen bezala, Whorf, ingeniaria izanik ere, Hizkuntzalaritzaren eta Hizkuntzaren Filosofiaren arloetan ibili zen.

Badira beste ingeniari batzuk, teknologia-arloko terminoak edo hizkuntza bera aztergaitzat hartuta lan egin ordez, hizkuntzak adierazpide den aldetik, ideiak zorroztasunez azaltzeko batzuetan eta jostatzeko beste batzuetan abilezia erakutsi dutenak.

Horietakoa izan zen Serafin Baroja Zornoza (1840-1912), Pio Baroja idazlearen aita. Meatzetako ingeniaria zen eta Huelvako Riotinton, Euskal Herrian, Valentzian, Madrilan eta Granadan lanbide horretan ibili zen. Gaztelaniaz eta euskaraz idatzi zuen. Liberala zen eta karlisten aurkako kantak idatzi zituen, Manterolaren *Cancionero Vasco* bilduman jasota daudenak.

Bere jaioterri Donostiari, ereserkiaren hitzak ez ezik, maitasunezko bertsoak ere eskaini zizkion.

Hark hizkuntzari etekina ateratzeko zuen gaitasuna ederki erakusten du behin Donostian «a» letrari buruz ordubetetik gorako hitzaldi umoretsua eman izanak.

Horrek ez du esan nahi, ordea, hizkuntzaren azterketa axola ez zitaionik, gauza ezaguna baita Migel Unamunorekin batera izaten zela Bilboko tertulia batean eta biak euskal gramatikako gaiak eztabaidatzen zituztela.

Unamuno aipatu dudan honetan, hark bere adiskide ingeniari batekin bizi izan zuen pasadizoaz kontatzen omen zuena datorkit burura.

Behin batean, Unamuno eta Bilboko Ingeniaritza Eskolan Kimikako katedraduna zen adiskide katalan bat, industria-ingeniaria bera, Loiolako Santutegia bisitatzera joan omen ziren. Etxe hartako nagusiak lagundu omen zien bisitan eta, nobizio batzuk zeuden lekura iritsi zirenean, nagusi horrek, jesulagunek duten azkar-famaz harro, esan omen zien: ikus itzazue gazte horiek... hori da fintasuna, hori da arraza, hori da adimena!

Jakina, ba omen ziren han burutsu-itxura zuten ikasleak eta agian hain bizkorrak izango ez zirenak eta beste batzuk, alderantziz, hain argiak ez ziruditen arren, itxuraren kontrakoak izango zirenak, eta ba omen ziren beste batzuk motz-aurpegi nabarmena zutenak ere.

Haietako batengatik Unamunok galdetu omen zion jesuitari: «zuk uste duzu mutil horrek argia izateko itxura duela? Ezin dut esan hala ez dela, baina itxuragatik esaten dut.»

Unamunoren ateraldi horren aurrean, jesulaguna hitzak bilatu ezinda bezala hasi omen zen erdi totelka: *jakina ... baliteke ...* eta halako egoera go-gaikarri bat sortu omen zen.

Orduan, ingeniari katalanak, naturaltasun osoz, ezer gertatu ez balitz bezala, esan omen zuen: berdin dio, ez arduratu, hori Txinan martiri izateko edukiko dute.

Unamunok pentsatu omen zuen jesuitak gaizki hartuko zuela hura, baina hara non grazia egin eta barreka hasi zen.

Ingeniari katalan hura Pompeu Fabra i Poch zen, kataluniera estandarren aita. Ingeniaria zen eta baita filologoa ere. Berak esaten omen zuen uste zuela bere ingeniartzako formazioak ez ziola batera kalterik egin Filologian gauzak planteatzeko garaian.

1906an, Katalunieraren Nazioarteko Kongresua egin zenean, artean Fabra Bilbon Kimikako katedradun zen, baina kongresuan izan ziren hiru mila partehartzaileen arteko gogotsuenetako bat izan zen. Ordurako urteak zeramatzen katalana aztertzen. L'Avenç izeneko taldearen barruan katalanaren ortografia berritzeko kanpaina bultzatu zuen 1890-1891n eta 1904an *Tractat de ortografia catalana* argitaratu zuen Jaume Massó eta Joaquim Casas-ekin batera. 1912an *Gramatica de la llengua catalana* plazaratu zuen, aurreko urtean Bilbo utzi eta Bartzelonara aldatu ostean, hango Diputazioak sortu zuen katalunieraren katedradun eta sortu berria zen Institut d'Estudis Catalans-eko Filologia saileko kide gisa. Beranduago Institutetako buru izatera iritsi zen.

Institutek Ortografia-arauak 1913an ezarri zituen, 1917an Ortografia Hiztegia argitaratu zuen eta katalanaren gramatika ofiziala 1918an.

Hala ere, bere lanik ospetsuena eta mardulena, *Diccionari general de la llengua catalana*, Institutuen hiztegi ofiziala bihurtu zena, 1932an atera zuen.

Euskaldunok lan horietan hasteko Euskaltzaindia sortu genuen garai berrean, haiek oinarritzko lan gutzia egina zuten, gidari eta ardatz Pompeu Fabra zutela.

Euskaltzaindiaren lau fundatzaileen artean, berriz, hor genuen Luis Eleizalde, ingeniaria ez bazen ere, Zientzietan lizentziaduna eta Matematikako katedradun izan zena.

Inazio Maria Etxaide (1884-1962) ingeniari donostiarra, Gipuzkoako telefono-sareko zuzendari eta telefonia automatikoa ezartzen aitzindari izan zena, euskaltzaina izan zen 1942 ezkerotik eta euskaltzainburua 1952-1962 bitartean. Hainbat lan egin zituen euskal hitz eratorri eta elkartuez, aditzaz eta euskararen jatorriaz.

Louis Dassance (1888-1976) Laborantzako ingeniari ospetsua, *Gure Herria* aldizkariaren sortzaileetakoa eta bertako administratzaile izan zen, «Ikas» elkarte pedagogikoko ohorezko lehendakari eta euskaltzain oso 1949tik aurrera.

Pedro de Yrizar, (1910-2004) Industria- eta Geografia-ko Ingeniaritzan doktore zenak, euskal aditzari, euskararen atlasari, Bonaparte printzeari, euskararen eta Kaukaso aldeko hizkuntzen kidetasunei eta euskalkiei buruzko hainbat lan egin zituen eta euskaltzain urgazle eta gero ohorezko izan zen.

Gaur bertan, nire aurretik izendatutako hiru euskaltzain oso dira ingeniariak: Jean-Louis Davant, Laborantzako ingeniariaren doktorea, batetik eta Ibon Sarasola eta Mikel Zalbide industria-ingeniariak bestetik.

Gaurko euskaltzain urgazleen artean hor ditugu Txillardegia, Martzel Ensunza, Joan Mari Irigoien, Ramuntxo Camblong, Manuel Ruiz Urrestarazu, Xabier Artola eta Jose Ramon Etxebarria, denak arlo bateko edo besteko ingeniariak. Eta badira beste batzuk ingeniariak izan gabe zientzietako lizentziadunak eta doktoreak direnak

Ezin dut esan, beraz, bide-erakuslerik izan ez dudanez. Horrek, jakina, haien eredu jarraitzeko ahaleginak egingo ditudala agintzera behartzen nau eta halaxe agintzen dut.

Hizkuntza-arazoez hainbat ingeniari sortu dioten kezka eta eragin dioten lan egiteko bultzada ikusi ondoren, nire kezka eta interesgune batzuen berri eman nahi nizueke.

Aurreko belaunaldietako nire lanbidekideek izan ez duten aukera bat dut gaur egun: hizkuntza eta teknologia uztar ditzaket; bereziki hizkuntza eta informazioaren teknologiak. Ez daukat bata lantzeko bestea baztertu beharrik,

aitzitik, esan genezake bi arloak hertsiki lotuta aurkitzen ditugula hainbat esparru teoriko eta praktikotan.

Ikus dezagun begirada laster batean zein diren hizkuntzaren eta informatikaren arteko topaguneak:

Informazio-teknologiak eta hizkuntza uztartzen dituzten hiru lan-arlo zabal dira Hizkuntzalaritza Konputazionala, Hizkuntza Naturalaren Prozesamendua eta Hizkuntzaren-Ingeniaritza. Horretan bat datoz, baina definizio zabal horren barruan gauzak zehazten hasi orduko, zalantzak hasten dira. Hori beste esparru batzuetan ere sarri gertatzen da.

Ez da inoiz erraza izaten hurbileko eremuetako jakintzagaien arteko mugak zehaztea, eta, are gutxiago, horietan lan egiten dutenak tankera horretako auzietan ados jartzea. Hori jakinik abiatzen gara bereizketak egiteko ahalegin honetan eta, gainera, egia da arlo horietan egiten diren lanek bilbe tapituegia osatzen dutela, sinplekeriatan jausi gabe, behin betiko sailkapenak egiten hasteko. Nolanahi ere, gauzak ulertzen lagunduko duelakoan, termino bakoitzaren sintagma-burura joko dugu, haren esanahiaren oinarriaren bila:

Hizkuntzalaritza konputazionala: Hizkuntzalaritza arloko jakintzagaia da, sistema informatikoen bidez hizkuntza aztertzeaz arduratzen dena.

Hizkuntza Naturalaren **Prozesamendua**: Informatika arloko jakintzagaia da, hizkuntza naturala automatikoki sortzeaz eta ulertzeaz arduratzen dena.

Hizkuntzaren **ingeniaritza**: ingeniaritza den heinean, erabilera praktikoa duten sistemak eraikitzeaz arduratzen da eta kasu honetan hizkuntza da sistema horiek duten langaia.

Jakina, ez dago erabilera praktikoa izango duten sistemak garatzerik, hizkuntza naturala prozesatzeko tresna egokirik gabe, hauek ez dago lortzerik hizkuntza aztertu gabe eta makinek ulertuko dituzten hizkuntza-ereduak landu gabe, baina, bide batez, hizkuntzalariek tresna eraginkorrak behar dituzte euren ikerlanak burutzeko, etab., etab. Guztia guztiari lotuta dago.

Gaur egun beste jakintzagai askotan gertatzen den bezala, hauetan ere ezinbestekoa da hainbat arlotan trebatutako profesionalak lankidetzan jardutea: hizkuntzalarriak, informatikariak, fisikariak, elektronikan adituak, psikologoak, matematikariak, etab.

Agian, jarduerak zehazki zedarritzen saiatzea baino egokiagoa izan liteke hizkuntzalaritza teoriko hutsetik hizkuntzaren industriek ekoizten dituzten erabiltzaile arruntentzako produktuetera bitartean etenik gabeko langintza-kate bat badela esatea.

Teorikoenetik praktikoenetara doan bide horretan, muturrik teorikoenean, Hizkuntzalaritza Konputazional Teorikoa dugu.

Jakintzagai hori Hizkuntzalaritzaren adar bat da, hizkuntzaren funtzionamenduari buruzko hipotesiak frogatzeko informatikak sortutako tresnez baliatzen dena, baina baita Psikologiaren adarra den Zientzia Kognitiboaz ere, gizakiok hizkuntza nola erabiltzen dugun aztertzea eta portaera horren eredu informatikoak sortzea beharrezkoa duelako.

Azken urteotan, ikerketa horiek hartu duten konplexutasunaren ildotik Psikolinguistika Konputazionala ere sortu da. Jakintzagai horrek hitzak, hitz konposatuak, perpausak, etab. ikusiz eta entzunez ulertzeko edota ahoz eta idatziz sortzeko gizakiok erabiltzen ditugun prozesuen eredu informatikoak lantzen ditu.

Teoria hutsaren eta tresna praktikoen artean Hizkuntza Naturalaren Prozesamendua dago.

Hizkuntza naturalezko informazioa sistema informatikoen bidez ulertzea eta ekoiztea da jakintza-arlo horren egitekoa.

Esan gabe doa oso arazo korapilatsuak aurkitzen dituztela jarduera horietan ari direnek. Izan ere, hizkuntza aztergai eta langai bihurria da makinentzat

1950eko hamarkadan hasi ziren, Amerikako Estatu Batuetan, ordenagailuak itzulpen-lanetan erabiltzen, bereziki errusierazko zientzia-aldizkariak ingelesera itzultzeko asmoz, pentsatuz makina horiek oso bizkorak direla kalkulua egiten, eta antzeko trebezia erakutsiko zutela hizkuntza prozesatzeko ere. Uste zuten algoritmo egokiak eta haiek exekutatu zituzten programa informatikoak garatzea zela kontua, Fisikako fenomenoak aztertzeke egiten denaren antzera, baina ustea erdia ustel gertatu zitzaien. Lauzpabost urteko epean itzulpen automatikoa menperatuta edukiko zutela iragarri zuten adituek, baina agudo hasi ziren zailtasunak agertzen, porrota ez esateagatik. Besteak beste, hiztegi-mailako anbiguotasunei aurpegi eman ezinda aurkitu ziren berehala. Anbiguotasun-arazoak konpondu nahian gerora hainbat ikerketa-lerro garatu dira, hain zuzen: kategoria gramatikalak etiketatzea, hitzen adierak desanbiguatzea, desanbiguazio sintaktikoa, etab.

1966an aitortu zuten hamar urteko ikerketak ez zituela aurreikusitako emaitzak lortu, eta aurreko hamarkadan ikerketa-arlo horretarako diru ugari izan zen bezala, iturria itxi zen eta lehengo ahoberokeriak ezkortasun bihurtu ziren. Hizkuntza aztertzea eta fenomeno fisikoak aztertzea ez baitira hain antzekoak.

Hizkuntzalaritzak ikertzen dituen fenomenoak askoz konplikatuagoak dira. Ikusi besterik ez dago zenbat teoria desberdin agertzen diren hizkuntzalaritzan eta nola ez den askotan bat gailentzen: Saussure-ren estrukturalismoa, Amerikako estrukturalismoa (Bloomfield, etab.ena), Chomsky-ren gramatika sortzailea eta gramatika transformatzailea, testuingururik gabeko gramatikak, Mel'čuk-en eta kideen esanahi/testu teoria (Meaning <->Text Theory edo MTT), besteak beste.

Bidenabar, esango dizuet zientzia zehatzen eta teknologiaren esparruetan hezitakooi kosta egiten zaigula batzuetan lur mugikor horietan ibiltzea, ez gaudelako horrelako ikuspegi-aniztasunarekin lan egiten ohituta.

1970eko hamarkadan Adimen Artifizialak esperantza handiak ekarri zituen eta aurrerapen batzuk bai, baina iraultzarik ez. 1980ko hamarkadan, makina ahaltsuago eta aldi berean merkeagoen etorrerak metodo estatistikoetan oinarritutako itzulpen automatikoari zabaldu zizkion ateak. Bide horretatik ere ez da miraririk etorri, baina bai itzultzaileen lana arintzen duten tresnak. Arlo jakin batzuetako eta hizkuntza jakin batzuen arteko itzulpen teknikoak egiteko oso lagungarriak dira. Murriztapen horietatik pixka bat urrundu orduko, ordea, irristaka hasten dira. Alegia, tresna elektronikoen baten eskuliburua itzultzea egingarria den bezala, eleberririk bat ondo itzultzea guztiz ezinezkoa da gaur-gaurkoz.

Metodo probabilistikoek duten abantailetakoa bat ikaskuntza automatikoaz baliatzeko aukera da.

Ikaskuntza automatikoa adimen artifizialaren adar bat da, ordenagailuei «ikastea» ahalbidetzen dieten algoritmoak eta teknikak garatzeaz arduratzen dena, oso datu-kopuru handiak erabiliz. Geroxeago ikusiko dugun bezala, horrek esan nahi du testu-corpus handiak erabiliz.

Esaldi batzuk eta are orrialde batzuk itzultzeko gai diren «jostailuzko» sistemak asmatzea ez da hain zaila. Askok izan dute bide horretatik abiatuta zerbait lortuko zuten itxaropenarekin lan egiteko tentazioa, eta baita hemendik oso urrutira joan gabe ere, baina, lehentxeago edo geroxeago, ez aurrera eta ez atzera gelditzen dira.

2007ko maiatzaren 1ean Berria egunkarian ederki islatuta agertu zen gai hau. Eusko Jaurlaritzak euskarazko itzultzaile automatikoa garatzeko prozesua abian jarri zuela eta, horren garapenean jardungo zuen enpresa hautatzeko lehiaketa publikoan parte hartuko zuten enpresetako adituei iritzia eskatzen zitzaaien.

Zalantzan jartzen zuten haiek euskarazko itzultzaile automatiko orokor batek eskain dezakeen zehaztasuna. Hogeitaz arlo horretan diharduten aditu euskaldunek zioten gaur egun ez dela posible edozein testuren itzulpen zehatzak egiteko sistema bat lortzea, baina posible litzatekeela arlo jakinetarako, arlo horietako testu corpus handiak egongo balira.

Aditu horietako batek zioen Jaurlaritzak euskarazko itzultzaile automatikoa garatzeko abiatu duen prozesua, baliatu beharreko aukera polita dela, ez jostailu bat sortzeko, ez dagoen azpiegitura bat sortzeko baizik. Nire ustez erdiz erdi asmatu zuen esan zuenean azpiegitura eta sarea direla beharrezkoak une honetan, euskararen eta euskararentzako teknologiararen ikerketan dihardutenen arteko lankidetzak bilatu behar dela eta corpusak biltzeak eta lantzeak lehenetsuak dutela. Ni ere bat nator iritzi horrekin eta uste dut Euskaltzaindiak baduela zereginik helburu hori lortzeko. Geroxeago itzuliko naiz puntu honetara.

Hizkuntzalaritza aldetik oinarri sendoak behar ditu hizkuntza naturalaren prozesamenduko sistema batek, itzulpen automatikoa baino askoz arazo sinpleagoak ere arrakastaz gainditzeko.

Arlo horretako mende-erdiko eskarmentuak zenbait irakaspen ekarri digu, hala nola:

- Hizkuntza Naturalaren Prozesamendua ez da gramatika- eta semantika-kontua bakarrik; gizakiok dugun munduaren ezagutza gabe ezinezkoa gertatzen da.
- Hizkuntzaren maila guztietako arazoak gainditu behar dira: fonologikoak, morfologikoak, lexikalak, sintaktikoak, semantikoak, pragmatikoak, testu-gramatikakoak, etab.

- Oinarrizko teoria sendorik gabe ezin da hizkuntza naturalaren prozesamendurik seriozki garatu eta hau gabe ezin dira tresna praktikoko eragin-korrek lortu. Arlo horiek eraikin baten egituraren antzera antolatuta behar dira: teoria zimentuetan, prozesamenduko tresnak gainean eta erabil-tzaile arruntentzako produktuak gailurrean. Hemen ere ez da bidezkoa etxea teilatutik hasia.

Zailtasunak zailtasun, ordea, hainbat tresna baliagarri presta daitezke arazo horiek gainditzen joan ahala.

Merkatuan arlo horretako hainbat produktu aurkitzen dira, esate baterako:

- itzulpen automatikorako lagungarriak
- zuzentzaile ortografiko eta gramatikalak
- informazio-bilatzailerak
- testuen laburpenak egiteko tresnak
- testuak automatikoki sortzeko tresnak, adibidez eguraldi-iragarpenak egitekoak
- hizketa sintetizatzen eta ezagutzen duten sistemak
- ahozko hizketa testu idatzia bihurtzeko tresnak eta alderantzizkoak
- eskaneatutako testua ezagutzeko tresnak (OCR)
- eskuzko idazketa ezagutzen duten sistemak

Hainbat tresna berezitu daude hizkuntzalarientzat ere:

- Analizatzaile morfologikoak
- Analizatzaile sintaktikoak
- Kategoria gramatikalen etiketatzaileak
- Izen propioen ezagutzaileak
- Konkordantziak egiteko programak
- Azterketa estatistikoak egiteko programak, etab.

Une honetan Hizkuntza Naturalaren Prozesamenduan egiten ari diren aurrerapenak mehatxu eta aukera berriak dakarzkigute euskaldunoi. Alderdi bion buruzko gogoeta egin nahi nuke orain zuekin batera.

Has gaitezen mehatxuak zein diren ikusten. Oso tresna baliagarriak daude dagoeneko, hedadura handiko hizkuntzentzat behintzat edo, hobeto esan, ia hedadura handiko hizkuntzentzat bakarrik.

Horixe da, hain zuzen, nire kezkarik handienetako bat. Informazio eta Komunikazio Teknologiaz azken hamarkadetan ekarri dizkiguten baliabide gehien-gehienak ederki baliatu ditugu euskaldunok: testu-prozesadoreak, kalkulurriak, datu baseak kudeatzeko sistemak, irudiaren eta soinuaren tratamendu digitala, etab. Eduki digitalekin lan egiten hasi aurretik oso gogaikarriak, garestiak edo ezinezkoak ziren lanak arras erosoak, merkeak eta bideragarriak bihurtu zaizkigu. Digitalizazioa benetako bedekazioa izan dugu orain arte.

Kontuz!, ordea, hemendik aurrera; hizkuntzaren prozesamenduko tresna asko hizkuntza jakinetarako bakarrik baitira. Zenbait adibidek argituko digu esan nahi dudana.

Gaur egun badira programa batzuk eskuz idatzitakoa testu editagarria bihurtzen dutenak, esate baterako. Arkatz berezi batez erabiltzaileak idazten duena digitalizatzen dute eta teklatuaz idatzitako testua balitz bezala gordetzen dute ordenagailuan. Programa informatiko batek arkatzaren muturrak jarraitzen duen ibilbidea interpretatzen du.

Sistema horiek interesa dute, esate baterako sendagileentzat: gaixoeekin dituzten topaketetan ordenagailu eramangarri baten pantailan eskuz idazten dituzte jasotzen dituzten datuak eta programak fitxa osatzen du.

Horrela esanda, badirudi ez duela horrek medikuak erabiltzen duen hizkuntzarekin zerikusirik, baina zoritxarrez ez da horrela. Sistema informatikoak ez du arkatzaren ibilbidea besterik gabe aztertzen; gainera hizkuntzaren prozesamendua ere erabiltzen du, idatzitakoa interpretatzeko. Edozein tresnak gutxienez hiztegi bat behar du eta euskararen kasuan, oso izaera eranskaria duelako gure hizkuntzak, analizatzaile morfologikoa ere bai. Sistema hizkuntza bakoitzerako prestatu behar da. Horren ondorioa da merkatuan hizkuntza jakinetarako bakarrik aurkitzen direla sistema horiek.

Medikuntza-arloan beste adibide batzuk aipa nitzake, esate baterako txostenen transkripzioarekin gertatzen ari dena. Garai batean, sendagileak magnetofono batean grabatzen zuen txostenaren edukia eta idazkari batek transkribatzen zuen. Gaur egun, ahozko azalpenaren grabazio digitala jaso ostean, hizketa ezagutzeko programa batek grabazioa testu editagarria bihurtzen du zuzenean eta idazkariak edo sendagileak berak aski du programak egin dituen interpretazio-akatsak zuzentzea, behar izanez gero. Sistema berria erabilia, produktibitatea %30 handitzen da eta batez besteko txosten bakoitzeko 1,5 € aurrezten dira eta denbora %50-%75 jaisten da. Hori guztia ingelesez, alemanez, suedieraz, danieraz, nederlanderaz, suomieraz, frantsesez, norvegieraz, portugesez, espainieraz, katalanez, italieraz, hungarieraz edo grezieraz egiteko, dagoeneko badira tresnak merkatuan. Euskaraz gaur-gaurkoz ez dago aukera hori.

Interneten edo dokumentu-biltegietan egiten diren bilaketak ere aldatzera doaz.

Jakina denez, orain amaraunean bilaketak egiten direnean, esate baterako, hitzak eta esaldiak karaktere-katea gisa tratatzen dira eta ez haiek duten esanahiaz baliatuz. Web 3.0 edo web semantikoa deritzonenean, berriz, erabiltzaileek esanahian oinarritutako interakzioak izango dituzte ordenagailuekin. Orain, edozein bilaketa egiten dugunean, sekulako emaitza-mordoa lortzen dugu, baina zerrandan agertzen diren lehenbizikoetako batzuk baizik ez ditugu benetan ikusten eta ez dakigu interesatzen zitzaigunenen bat ez ote zegoen askoz beherago ezkutatuta.

Orain web orriak egiteko nagusiki erabiltzen den HTML lengoaiaren bidez, orriaren itxura besterik ez da zehazten, baina web semantikoan datuen izaera deskribatzen duen teknologia bat erabiliko da. Makina gai izango da zenbaki bat posta-kodea, fakturaren zenbatekoa edo telefonoa den bereizteko, adibidez.

Web semantikoak, partez behintzat, irisgarriago bihurtuko du informazio hori guztia eta gainera egiten den kontsultaren testuinguruan esanguratsua dena eskainiko du.

Enpresek eta erakundeek beren dokumentu-biltegietan duten jakintza ustiatzeko askoz baliabide aberatsagoak izango dituzte etorkizun hurbilean, dokumentu horietako eduki semantikoa bereizteko aukera izaten dutenean. Hizkuntzaren eduki semantikoa automatikoki tratatzeko, ordea, hizkuntza bakoitzerako eta lan-arlo bakoitzerako prestatzen ari dira tresna informatikoak.

Terminologiaren estandarizazioa garapen horretan funtsezkoa da. Datu-base batean gaur egun «beheko masailezur» terminoa baldin badago erregistro batean, ez dugu aurkituko kontsultan «behe-baraila» erabiltzen badugu. Web semantikoan ez da hori gertatuko, sistemak ulertuko du egiten zaion galdera eta erabiltzaileak ez du galduko informazio hori, baina jakina sinonimia horren berri eman egin behar zaio sistemari.

Teknologia horiek erabili ahal izateko, ez da izugarritzko aldaketarik egin behar, ez datu-iturrietan, ez tresnerian, baina bai programetan eta datuak etiketatzean, metadatuak ezartzean.

Langile batzuek trebakuntza berezia beharko dute eta ikasi beharko dute informazio-atalen arteko harremanez arduratzen. Ontologia-garatzailak behar dira, hau da lan-arlo jakinetako kontzeptuei dagozkien terminoak eta haien arteko erlazioak landuko dituztenak.

Jakina, terminoak hizkuntza jakinetakoak izaten dira. Nor arduratuko da euskarazko ontologiak lantzeaz makina erremintaren munduan, aseguruenean, finantza-zerbitzuenean, herri-administrazioarenean eta beste arloetan? Web semantikorako ez badugu euskara prestatzen, gizarte digitalaren Harri Aroan geratuko gara.

Antzeko zerbait gertatzen da beste hainbat arlo eta aplikaziotan ere. Esate baterako, biltegietan erabiltzen den «ahotsaren bidezko pikina» deritzon sisteman. Langileak biltegi bateko hainbat apaletan dauden produktuak bildu behar ditu, bezero baten eskaria osatzeko. Entzungailuak eta mikrofonoa ditu langileak. Biltegiko ordenagailuak irratia bidez galderak egiten eta aginduak ematen dizkio langileari eta honek esanez sartzen dizkio datuak ordenagailuari, mikrofonoaren bidez. Makinaren eta langilearen elkarrizketa gertatzen da. Hor programa informatiko bat ordenagailuko informazio idatzia entzungarri bihurtzen ari da eta langilearen ahotsezkoa idatzizko. Hori ere hizkuntza jakinetarako bakarrik aurkitzen da merkatuan.

Zer gertatuko da teknologia horiek hizkuntza batzuetan bakarrik erabil badaitezke? Jokoz kanpo geratzen diren hizkuntzak ez dira praktikokoak gertatuko eta hainbat esparrutatik kanpora geratuko dira.

Aipatu ditudan tresna horiek ez dira ez jostailuak eta ezta bitxikeriak edo zientzi fikziozko filmetako kontuak ere. Informatikaren eta hizkuntzaren ezkontzak eragin handia du gaur egungo gizartean eta askoz handiagoa izango du laster.

Pixkanaka, hizkuntza era batera edo bestera prozesatzen duen softwarea sartzen ari da ordenagailu pertsonaletan, telebistan, sakelako telefonoetan, bideojokoetan, etab.

Gizarte berri honek jakintza du garapenaren gakoa. Orain arte ez bezala, iraultza ekonomikoaren erroak ez daude materiaren eta energiaren erabileran soilik. Informazio-teknologiaren etorrerak garapenaren eragilea beste arlo batera eraman du. Materia erabili beharrean, ikurrak, kodeak, mezuak erabiltzen dituzte teknologia hauek eta substantzia ukiezin hau da gizartea mugitzen duen motorraren erregai berria.

Aldaketa hauek ez dute ekoizpenean eta ekonomian bakarrik eragina, bizitzaren arlo guztietan baizik, eta hizkuntzan bereziki, hizkuntza delako, hain zuzen, gehien-gehienetan, informazioaren euskarria. Informazioaren tratamendua eta jakintzaren transmisioa gero eta gehiago daude lotuta hizkuntzaren tratamendu informatikoarekin. Horrela bada, ekonomiak, informazioak, jakintzak eta hizkuntzak lotura estuak dituzte.

Mehatxuak nondik etor dakizkigukeen aipatu ondoren, abaguneez ere hitz egin nahi nuke, baina horren aurretik, bereziki aipatu nahi nuke arlo horretan corpusek duten garrantzia.

Ekoi izan diren testu-multzo handiak ikertuz aztertzen du hizkuntza Corpus-hizkuntzalaritzak. Azterketa horien bitartez, hizkuntza gobernatzen duten lege abstraktuak aurkitzen saiatzen da. Antzina arakatzeko-lana eskuz egin ohi zen, baina gaur egun lan hori modu automatikoan edo erdi-automatikoan egiten da gehienbat eta gero zuzendu egiten da.

Ordenagailuen ahalmena handitu eta haiek merkatu ahala, corpusak hizkuntzaren ikerketan erabiltzea guztiz hedatu da.

Corpusei esker, hizkuntzalariak datu enpirikotan oinarritu dezake bere lana eta ez aurreiritzitan edo hizkuntzaz duen ezagutza nahitanahiez mugatuan.

Corpusak erabiltzeak abantaila handiak ditu hizkuntzalariarentzat. Esate baterako, hitz jakin baten adierak eta erabilerak aztertu nahi baditu, erraz bilatuko ditu hitz horren agerpen guztiak eta ondoz ondoko lerro banatan jarri, ezkerretik eta eskuinetik dituzten testuinguruekin. Eskuineko testuinguru guztiak alfabetoaren arabera hurrenkeran jar ditzake, hitz horren kokapenak aztertzeko.

Gaur egun, Hizkuntzalaritza ez ezik, Hizkuntzaren Ingeniaritza ere corpusetan oinarritzen da.

Esan dezakegu, hortaz, corpusak eraikitzea beharrezkoa dela, bai hizkuntza aztertzeke eta baita hizkuntzaren ingeniartzako produktuak garatzeko ere.

Hainbat corpus-mota daude, baina estrategikoki funtsezkoena erreferentzia-corpora da.

Hizkuntza bati buruzko ahalik eta informaziorik osatuena emateko prestatuta dagoen corpusari erreferentzia-corpora esaten zaio. Hizkuntzaren ahalik eta aldaera gehienen berri emateko, behar den adinako tamaina izan behar du. Tamaina garrantzitsua da, baina, gainera, eredu egoki baten arabera hautatutako testuak eduki behar ditu erabileremu, genero, erregistro eta gainerako bereizgarriak kontuan hartu eta orekatua izateko. Hartara, erabil daiteke gramatikak, hiztegiak, tesaurusak eta beste hainbat tresna lantzeko.

Erreferentzia-corporusen xedeak hainbat izan daitezke eta izan beharko lukete, bai hizkuntzalarientzat eta baita hizkuntza-ingeniarientzat ere. Tamainaz oso handiak izaten dira, 50 milioi testu-hitzetik gorakoak, behintzat, eta 100 milioikoak badira, hobe.

Euskaltzaindiaren historian egin den gauzarik onenetako bat corpusak eratzeko erabakia izan da, zalantzarik gabe. Orotariko Euskal Hiztegiaren corpora eta EEBSrena garrantzi handiko bi altxor dira. Ederki ikusten ari gara hori Hiztegi Batuaren lanetan murgilduta gabiltzanok.

Hala ere, horiek ez dira erreferentzia-corporak, tamainagatik, hartzen duten epeagatik, duten lantze-mailagatik. Antzeko zerbeit esan daiteke ereduzko prosaren biltegiak. Elhuyar-en Zientzia eta Teknologiaren corpora, berriz, eredugarri izan daiteke erabili diren metodo eta tresnen aldetik eta baita, neurri batean behintzat, lortutako lantze-mailagatik, baina esparru mugatukoa da. Corpus berezituaren sailean kokatzen da.

Euskarak erreferentzia-corpora beharrezkoa du. Hori, jakina, ez da testuak euskarri digitaletan biltzea soilik.

Corpus bati benetako etekina ateratzeko, landu egin behar da, oharreztatuz. Hizkuntzaren maila guztietan jar daitezke ohar horiek: maila lexikalean, sintaktikoan, semantikoan, pragmatikoan, diskurtsuarenean. Horrekin, testuetan dagoen informazio inplizitua informazio esplizitua bihurtzen da eta horrela lasterrago eta aiseago aurkitzen eta aztertzen du informazioa bai gizakiak eta baita makinak ere.

Horrelako corpus bat prestatzea ez da txantxetako lana. Behar dugu, baina ez dugu berehala eskueran izango. Bitartean ez dugu, ordea, zertan geldi egon beharrik eta ez gaude geldi. Euskaltzaindiak badu dagoeneko bide hori urratzen joateko egitasmoaren lehen zirriborroa. Bertan corpus monitore bat eraikitzen joatea planteatzen da, alde batetik euskara idatzizko hedabidee-

tan ia unean-unean nola erabiltzen ari den jakiten lagunduko duena eta bestetik gorputza hartzen joango dena erreferentzia corpuseranzko bidean.

Abaguneei dagokienez, nire ustez, ikuspegi estrategiko zabal baten barruan bilatu behar dira. Estrategia hori marrazten hasteko, hasierako baldintzak izan behar ditugu gogoan eta nire ustez hauek dira:

1. Ez gara hutsetik abiatzen eta gutxiagorik ere. Baditugu euskal munduan beharrezkoak ditugun hainbat arlotan eskarmentua duten pertsonak eta erakundeak. Hizkuntza Naturalaren Prozesamenduan, esate baterako, ikerketa-proiektu asko garatu dira, hainbat doktoretza-tesi ere bai, kongresuetan lanak aurkeztu dira, tresnek praktikan erakutsi dute sendoak eta eraginkorrak direla.
2. Aurreko baldintza aldekoa dugun bezala, eta oso aldekoa gainera, orain aipatuko dudana ahulezia bat da: ez dugu lortu oraindik ustiapen industrial eta komertzial errentagarririk Hizkuntzaren Ingeniaritzan. Gehiago esango dut: zaila ikusten dut hori lortzea planteamendu batzuk ez baditugu aldatzen, baina zorionez uste dut gure eskuetan dagoela aldaketa hori eragitea. Geroxeago zehaztuko dut hau gehiago.
3. Euskara erabilera murrizteko hizkuntza izatea oztopo larria da. Honek, jakina, asko baldintzatzen du aurreko puntuan aipatu dudana errentagarritasunaren arazoa.
4. Mundu-mailan Hizkuntzaren Ingeniaritzako produktuen eta zerbitzuen merkatua interes handia sortzen ari da eta aplikazio-eremu berri asko ari dira agertzen.
5. Euskal Herrian euskaraz aparte, hedadura handiko bi hizkuntza oso ondo menperatzen ditugu: espainiera eta frantsesa.

Baldintza hauek kontuan izanda, esaldi batean laburbiltzen ahaleginduko naiz estrategia:

Dagoeneko metatua dugun jakintzan eta praktikan oinarrituz, Hizkuntzaren Ingeniaritzako produktuen eta zerbitzuen industria bultzatzea, hedadura handiko hizkuntzen merkatuetan errentagarritasuna bilatuz, bide batez euskarak datorren munduan bizirik irauteko beharrezkoak izango dituen tresnak landuz.

Mundu globalizatuan buru-belarri sartuta gaudelarik, jakintzan oinarritutako organizazioak behar ditugula esaten digute adituek. Hara hor bete-betean baldintza hori betetzen duen jarduera bat. Baliteke ni ameslari bat izatea, baina uste dut areto honetan bertan dauden dozenaerdi bat lagunek estrategia horretan sinetsiko balu, bideragarria litzatekeela.

Esker mila zuen arretagatik.

AIZKOLARIAK ETA ZIZELKARIAK

Andoni Sagarna Izagirre Euskaltzaindian sartzeko hitzaldiari erantzuna

Jean-Louis Davant

Donostia ezin izan da leku txarra jaiotzeko, eta zu Andoni hemen jaio zinen 1947an. Ezkontzeko ere nolaz daiteke toki desegokia, baina zu ez zinen hemen ezkondu, emaztegaiak eta biek lagun gehiegi zenutelako Donostian. Ni ere ez nintzen hemen egin, haatik eztei ondoko txangoa bai hiri exotiko honetan pasa genuen, exotiko diot ironiarik gabe, guretzat hala baitzen, eta geroztik Donostiari atxikimendu berezia diogu emazteak eta biok (1). Niretzat Donostia Euskal Herriko Rio de Janeiro da, tontor berdez eta talaia goraz inguratuak diren ondartza bikainez, baita Urguleko Jesukristoren estatua erraldoiaz. Brasilgo Rio de Janeiron ez naiz behinere izan, salbu argazkiz eta

---

(1) DONOSTIA

Gure Rio de Janeiro,
golko bulartsua
Sorgin maitagarria,
sirena maltzurra.

Igeldotik Ulira
esku harrapariz
Itsasoa bildurik
altzoan epela
Xanguruak bezala
tinki atxikitzen.

Orientetik uhina
berriz ukaiten du
Ekiaren oldarra
xurgatzen aitzakiz.

Ni gabe mariñelak
heda beza bela
Tiranosa eztia,
ez zaitut utziko,
Arbasoen Oiaso,
Donosti, Donosti.

IHESI, *Maiatz*, Baiona, 1990 (41. or)

irudimenez. Badut beldurra ez naizela behinere joanen. Baina funtsean horrela hobeki da, beti pentsatuko baitut Rio de Janeiro hau bestea baino politagoa dela, txikiago delako, eta niretzat goxoagoa ere bada, beroa ez baitut ongi jasaten. Erregeek zerbaiten gatik udako hiriburu egin zuten.

Baina gaur, Andoni, zu zaitugu hemen errege, gorte ona daukazu inguruan, eta euskara denon erregina. Segurki Usurbilen bizi zara, baina Usurbildarrak ezin dira kexatu: gipuzkoar asko bezala, gutienetik Realzaleak izango dira nahi gabe guzien gainetik, urtalde hobe batzuen esperantza bihotzean, eta gaur aita-amen etxera hurbiltzea barkatuko dizue noski. Eibarzaleek aldiz niri barka diezadatela behingo.

Zuk bederen, tanto bat ederra markatzen duzu gaur, gol bat esaten omen da. Ez zara honen bila ibili, baina hartze zenuen, zor zitzaizun. Horren lekuko naiz, hainbeste urtez elkarlanean ikusirik egun oso bat edo bi hilabetero, Hiztegi Batuko Lantaldean, UZEIko egoitzan. Halere harritu nau zure curriculumak, berriki eskuratu dudalarik, zure lan ezberdinen zerrenda hain da inpresionagarria: irakasle, ikertzaile, antolatzaile, arduradun lanak batetik, idazlanen joria bestetik, artikulu asko, mintzaldi franko eta sei liburu.

Euskaraz idazteko, ausardia behar da. Nork irakurtzen gaitu? Non ez dugun izen bikaina, hala nola Bernardo Atxaga, Itxaro Borda, Joseba Sarrinondia, Ander Lertxundi, eta norbait ahanzten duta? Zuk lehen liburua 1970ean agertu zenuen: «Soziologiaren historia». Zer kopeta! Orain asko gara, baina plomuzko urte haietan, euskaraz nork idazten zuen? Santu batzuek, dozena bat gizon testimonial, apostolu eta profeta bakartik. Zu mutiko normal eta formala izanki orain itxuren arabera, hogeita hiru urteetan idazle agertu zinen, eta nondik hasi? Soziologiaren historiatik!

Zailagorik ezin aurkituz duda gabe...Olerkitik hasi bazine bederen, beste guziak bezala. Baina ez, inork ezagutzen ez zuen alor batetik, «soziologia» hitz bitxi hori erabiliz...Eta gero beste hiru liburu araberan, edo zubereraz diogun bezala «sordei» eta «pisago»: Energia (1978), Teknologia elektrikoa (1982), Ordenadoreentzako sistema eragileak (1987). Beste bi haatik «paxableagoak», lankidetzan: Hizkuntza minorizatuen soziologia (1987), eta Euskara-irakasleen eskuliburua (1989). Hizkuntzari lotuak daudenez, bi horiek barkatuko zaizkizu.

Halere, hori ote da euskaltzain izan beharra den idazle baten planta? Ez ote zenuen pentsatzen ahal noizbait Euskaltzaindian sartu beharko zenuela? Olerkitik hasiz, zergatik ez zinen beste guziak bezala teologian edo/eta literatura serioan sartu? Edo politikagintzan?

Haatik aipatu berri dudan zure dossierak erakusten dit ez zarela bakarrik goi-mailako industria ingeniaria, elektrizitatean eta elektronikan espezializatua (1971). Letretako doktorego bat ere baduzu (1988), eta hona Bartzelonako Unibertsitate Autonomoan arrakastarekin aurkeztu zenuen tesiaren izenburua:

«Algunos aspectos de la modernización de léxico en diversas lenguas.» Erdiz erdi gure gaian gaude hor. Gainera frantsesez badakizu, «s'il vous plaît»! Hemen gaur oso arraroa. Asko balio du hiztegi batua egin behar delarik mugaren bi aldeetako.

Bestalde hiztegi-gintza horretan, ezin gara sail tradizionaletara mugatu. Teologian aspaldidanik hiztegi aberatsa dugu, eta literaturan ere zenbaitek uste baino hobea. Haatik euskaldunek ez dugu denbora gehiegi otoitzean pasatzen, ez eta olerkian. Politikaz ere gero eta gutiago axolatzen gara, agian ez daki-gulako politikarien hizkera non kokatu behar dugun, teologian ala literaturan. Aldiz egunero jaten dugu, eta horretarako lan egiten, beste askok bezala. Hor ere hitzak behar ditugu.

Autoa edonoiz hartzen dugu, edo treina, metroa, motoa, autobusa, hegazkina, itsasontzia. Gainera tresna, makina eta motor batzuk erabiltzen ditugu, baita irrati, telebista, ordenagailu, telefonoa, batzuk sakelakoa eta internet ere; argindarraz baliatzen gara etxean eta denetan. Pana edo matxura bat gertatzen delarik, araberako langileari dei egiten diogu, azalpenak ofizioko hitzez ematen dizkigu, eta hein batean bederen ulertu behar dugu, ahal delarik euskaraz.

Hots, teologiatik eta literaturatik at doan hiztegi bat behar dugu. Alor eta ofizio ezberdinetako adituek beren eremuetako hiztegi bereziak moldatzen dituzte, Euskaltzaindiaren arau eta aholku orokorren laguntza baliatuz. Euskaltzaindiak bere aldetik, hiztun eta idazle onaren kultura zabalean sar daitezkeen hitz tekniko eta zientifiko arruntenak bere hiztegi batura bildu behar ditu. Maiz hitz berriak dira.

Beraz Andoni Sagarna bezalakoak behar ditugu gaur Euskaltzaindian. Horrez dago gaur gutartean, euskaltzain osoen konpainian eta kidetzan. Zure dosiera gogoan, baina lehenik eta oroz ginetik Hiztegi Batuko Lantaldean urtez eta urtez egin duzun lana ikusirik, hiztegi horri ekarri eta ekartzen diozuna gogoan, Euskaltzaindira deitu zaitugu duda izpirik gabe. Ez da ustekabea, eta ordu zuen.

HIZTEGIA ETA GRAMATIKA

Badago halako moda eta joera bat euskaltzaleen artean hiztegiaren pixka bat gutiesteko gramatikaren izenean.

Ez ote dugu bien beharra ber heinean? Badakik, gainera nihauk ere zuzenean entzunik, Piarres Laffite zenak, adinean aurrera zoala, errepikatzen zuela Blaise Pascal frantses pentsalari handiak bere «Pensées» edo gogoeta sonatuak lau ehun hitz erabiliz idatzi zituela. Baina pentsu dut lau ehun hitz ongi hautatu eta behar den lekuan kokatu nahi dituenak, lau mila erabili behar dituela arruntean, eta berrogei milako bat nolabait ezagutu. Nonbaitik ere,

berrogei bat milakoa izango da moldatzen dugun Hiztegi Batuaren heina, tamaina. Eta Lafittek berak, gazteago zelarik, «français-basque» lexiko bat agertua zuen, Tournier batekin elkarlanean. Beraz gizon handienek erranak ere gure muinetako zetabetik pasa behar ditugu.

Hitzik gabe nola hitzegin eta hitzerran? Gehiago ere, Platonek zioen hitzekin, hitzez eta hitzen bitartez pentsatzen dugula. Beraz hizkuntza komunikatzeko tresna bat baino gehiago da: pentsakerak sortzeko behar duen emagina, hazteko behar duen esnea, ibiltzeko behar duen makoa. Zer litzateke hitzik gabeko mintzaira: aingeruena ote? Ala Jainkoarena? Baina hori ere ez. Eskritura Santuen arabera, aingeruek gizon eta emakumeei hitz egiten zieten hizkuntza eta hizkera normaletan, bai Itun Zaharrean, bai Testamentu Berrian, bai Alkoran liburuan. Usaian hitz gutiz mintzo ziren, eta gramatika motzean: «Aintza zeru gorenean...» kantatu zutelarik adibidez. Bestalde Jainkoa profeten ahoz mintzatu zen, hitz eta gramatika gehiagorekin, aingeruek baino ele jario joriagoa baitzuten profeta horiek. Azkeneko Jainkoaren hitza gizon egin zen, Jesus izenez, San Joaneke dioskunez, baita Alkoran liburua frantses itzulpenaren arabera. Artetik ene kezka bat: Alkoran liburua euskaraz itzuli ote da? Behar luke. Egia da Jesus Jainkoaren «aditza» ere izan daitekeela, eta hor gramatikaren sartzea genuke... Dena dela bizantinismo hutsa zait hiztegiaren gutiester gramatikaren izenean. Suaren baitan argia eta beroa nola bada zatitu behar dira? Eta arnasean eguratsa eta hatsa banatu?

Hiztegiak gramatika errespetatzen dugu gain gainera. Hitzak hautatzean, esaldietan hartzen ditugu. Esanahiaren argitzeko, frase batzuk etsenplutzat ematen ditugu. Gramatikari lotuak egoten gara beti.

EUSKALTZAINDIAN IDAZLEAK BEHAR

Euskaltzaindian idazleak behar direla entzuten da barnetik eta kanpotik. Horrekin ados nago. Baina besterik zer gara gaurko euskaltzainak? «Idazle» hitzaren atzetik zer figura jartzen dugun zehaztu behar genuke. Literatura pertsonal eta lirikora mugatuz, haatik «lirika» hitza bere zabalenean hartuz, hona sail horretan liburu sorta bana sortu duten idazle zenbait, euskaltzain izendapen zaharretarik hasiz: aita Xabier Diharce «Iratzeder», Txomin Peillen, Ibon Sarasola, Xabier Kintana, Patxi Zabaleta, Jose Irazu (Bernardo Atxaga), Aurelia Arkotxa...

Baina literatura pertsonal horretarik at, besteren obrez asko idatzi dutenetan hor daude Haritschelhar, Zavala, Arana Martija, Sarasola, Charritton, Ana Toledo... Kazetaritza Haritschelhar, Larre, eta guti edo asko euskaltzain guziak... Gramatikako gaiez Goenaga, Arejita,, Miren Azkarate... Onomastikaz Iñigo, Salaberri...Linguistikaz Lakarra...Gai ezberdinez Knorr, Salaburu, Oihartzabal, Lizundia, Zalbide, Sagarna, Sagrario Aleman eta noski Andrés Urrutia euskal-

tzainburua...Gainera, batzuek luma ur edo ardo guzietan busti dute, zikindu gabe! Euskaltzaindian denetarik badago, haatik jende alferrik ez.

Literaturan orokorki geure buruaz mintzo gara, haurtzarora gogoan: bizi guzian paradisu galdu horren atzetik gabiltza. Gramatikan hizkuntza bere buruaz mintzo zaigu, amore gatik eta hobeki balia dezagun, buruan duguna ederki erranez, Krutwig zenaren arabera hori baita literatura: «Buruan duguna ederki erratea», berak behin bota zizkidan hitzetan. Hori guzia egiten dugu nik uste hein bat ohorezki.

Orain hirugarren urrats bat eman behar dugu: gaurko munduaren izakera eta berri zehatzak euskaraz erran hitz egokietan. Eta hor zu bezalako adituak eta idazleak, idazle adituak eta aditu idazleak behar ditugu, Andoni, zubigile. Ez gara iduri bezain inozoak: lan horretarako hautatu zaitugu, eta ez domiña bat emateagatik. Hori kanpotik ez da beti ongi ulertzen: Euskaltzaindia ez dela jaun xaharren ohorezko klub elitista bat, ez eta idazle sonatuenen lorategia: Parnasoa hil ondoren izaten da, eta ez dugu presarik. Bitartean Euskaltzaindian lan itzela dago egiteko. Hau laneko talde bat da, euskararen alorrean talde nagusia, ez bakarra. Hemen beharrena, elkarlana da, eta horretan trebe zarela badakigu.

ELKARLANA

Elkarlanean egin eta egiten duzun lana zinez azpimarratzekoa zait. Elhuyar Kultur Elkartearen sortaileetakoa izanik (1972an), gero elkarte horretako burua (1981-1992), UZEIko Zuzendari Teknikoa ere izan zinen, eta zuzenean eskua sartu zenuen hiztegi batzuetan: Fisika, Banka, Kirolkidea, Glotodidaktika, Teknologia mekanikoa hiztegietan, azken horretan arduradun nagusi bezala gainera.

Ondoren entziklopediagintzako Eusenor enpresan Zuzendari Tekniko karguan (1992-1999), Hiztegi entziklopedikoan parte hartu zenuen, baita 8 tomoko Euskal Hiztegi Entziklopedikoan, Gazteen Entziklopedian, eta Entziklotik CD-ROMean.

Bestalde Euskal Autonomia Erkidegoko Euskararen Aholku Batzordean egona zara (1989-1993), eta ez ustekabeen.

Gainera Plazagunea enpresan informatikako proiektu arduradun izan zara (1999-2004), eta esperientzia horrek asko balio du Euskaltzaindiak bere baliabideetan egin beharra duen berriztapenerako.

Ber denboran eta gisa berean, erakunde, elkarte eta enpresa horien ekarpen erraldoia ezkerrezkoa zait, baita beste batzuen, bereziki unibertsitariena. Euskaltzaindiak badaki euskararen alde korrika eta lasterka ez dabilela bakarrik, eta «maillot» horia soinean ekartzen badu, besteekin korrituz dela,

batzuetan bederen guzien aurretik, baina beti elkarlanean, bai kanpoan, bai barnetik, eta elkarlanerako gai direnak behar ditu bere baitan.

AIZKORAZ ETA ZIZELAZ

Andoni, zure lan aratz eta oparoaz, hiztegegintzan bereziki, lehenago ere sartzea merezi zenukeen. Orain tokatzen zaizu Euskaltzaindiko araudi berriari esker. Duela urte pare bat, Lizundiaren sarreran, Euskaltzaindiaren garai berri bat iragarri zen. Egiaz, orduko hasten hasia zen, horrela esatea zilegi baldin bada, belaunaldi berrietako euskaltzain batzuk baitzeuden bulta honetan gutartean. Orain aldaketa areagotzen ari da emerituen sistemari esker. Eta zein da oinarrizko bilakaera hori ene ustez?

Adin bateko euskaltzainak, ni barne, idazle orokorrak izan gara, «jeneralistak», maiz poligrafoak, euskalki batean oinarrituak eta sustraituak, gero beste euskalki pare batera zabalduz joan garenak; salbuespenez kanpo, euskararen alorrean autodidaktak izan gara. Euskara batua moldatu dugu, edo hasi bederen, larri larria. Haritz enbor gogorrean estatua baten itxura eman diogu orokorki. Silueta marraztu diogu aizkoraz, Txillardegi eta Mitxelena maisuen diseinutik.

Orain, aizkolarien ondotik, zizelkariak behar ditugu, berezilari zorrotzak, euskara batuaren bozeto sendoari aurpegi fin eta gazte baten emateko, esku polit, arin eta trebean adelatzeko.

Nire ondotiko belaunaldia formakuntza bereziz eta ofizioz hornitua etortzen hasia zitzaigun bulta honetan, orain zabaltzen ari zaigu eta gaina hartuko digu. Horrela behar du, euskararen aberasteko, egokitzeko, berritzeko, puntako teknikak baliatuz. Gu lumaren arotik boligrafoa, idazmakina eta faxera pasa ginen. Nire ondotikoak informatikara igo dira trebetasun handiz, nor bere kaxa. Orain Andonik erakusten digu nolako abantailak eta probetxuak atera daitezkeen tresna horren erabilera sistematiko eta kolektibo eta publikotik.

Azken bi urteotan, zortzi euskaltzain berri hautatu zaituztegu, lehen lauak zendu diren lagunen ondoko, azken lauak emerituen lauzkatzeko. Zortzietarik hiru andreak zarete, ez arras erdia, baina berdintasunera joaiteko xedea hor dago. Euskaltzaindian, Eliza katolikoan bezalaxe, ez da gehiegi presatu behar, baina hasi gara, eta jo aurrera!

Akademia bat izanez, Euskaltzaindia nahiko gaztea da, bana beste hirurogei urtekoa, «Académie Française» famatuak laurogei dituelarik. Ez gara inolaz ere horren kopia txiker eta barregarri bat, iparraldean zenbaitek uste bezala. Bakoitzari bere fantasmak. Niretzat hau Akademia militantea da, euskararen egoerak horretara behartua.

Baina profesionala ere bada, eta zientifikoa izan nahi. Euskararen batasuna egin eta egiten du, euskalkiak ere landuz. Eta euskara batuan Akitaniako euskalkiek leku handia hartzen badute, eskualde guzietako euskaltzain guzien militantziari zor diogu, Akitaniako hiru euskal lurralde historikoez orain matematikaren arabera hartze luketenari baino askoz ere gehiago. Baina egia da halaber Akitaniako zazpi euskaltzainak beti euskara batuaren alde ari izan garela, eta garai batean horrela doi-doiatarik aurrera egin zuela boz baten gehiengoarekin. Goazen bada bakean aurrera. Euskararen zerbitzari bakezaleak gara, ez inoren etsaiak. Hemendik kanpo ere, entzun nahi dutenek entzunen dute. Bestenaz arabeek dioten bezala: «Les chiens aboient, la caravane passe!» Guk eginbidea bete dezagun. Beharra badago.

ETA FAMILIA?

Mintzaldi hau ezin dut bukatu zure familiaz bi hitz erran gabe, iturrira iganez handik hasi beharrean. Baina garrantzitsuena bukaeran errateak bere indarra badauka.

Militantzia bat edo ogibidetik at gizarteko edozein elkarlan deraman gizonak bizitza orekatu bat bizi baldin badu, ez dago zalantzarik: horrek atzetik badu intendentzia eta zerbaite gehiago segurtatzen dion pertsona bat, edo fraidea delarik talde bat: intendentea izateaz gainera, bigarren kontzientzia, erizaina, lehenago idazkaria ere, baina gaur ordenagailuak azken hau ordezkatzeko du... Gutiz gehienetan Indiako jaiko batzuen antzo, hiru esku pare dituen pertsona da, hots emaztea. Nahiko lasai ikusten zaitut ibileran, nihau bezalaxe. Beraz bizkarzain segurua badukezu, eta baduzu. Espioi barrandari batek salatu dit Mari-Karmen deitzen dela eta 1972an ezkondu zinetela Zegamako ermita batean, talde txiki baketsuan egotea gatik, Donostiako «Carnaval» horretarik bazter eta goitik, gaur bezalaxe, baina gaurko taldea ez duzu hain txikia.

Gainera, orduan ez bezala noski, hor daude zuen hiru alabak, Ainara (1973), Maialen (1976) eta Oihana (1977), baita biloba txikiak: Ainararen Nikole (hamabost hilabetekoa) eta Oihanaren Aritz (sei hilabetekoa). Zorionak Mari-Karmen, familia osoarekin. Eta zu, Andoni, «ez zaitugu plainitzen», Beñat Mardo barkoxtar bertsolariak «Arbotiko prima eijerra» kantuan zioen bezala. Zure adinean aitona izatea, munduko gauzarik onen, gozoen eta ederrera da nire jakinean, eta luzaz goza dezazula emeritu mailara igan ondoren, emaztearen konpainian.

Emaztea jaiotzez Olaberrikoa duzu, zeure amaren jaioterri Lazkaoren ondokoa, hain zuzen (1913-1999). Ama, beraz, Jesusa Izagirre Peña. Hari esker, Goierriko euskara zure ama hizkuntza da, amaren euskaltzale senarekin gainera. Goierriko neskei asko zor die nik uste Donostiako euskaldungoak, eta

orokorki Donostia guziak, handik asko etorri baitira neskame lanetara eta gero hemen familiatu. Aita, Ascencio (Asintxio) Sagarna Beristain donostiarra zenuen (1911-1997), mekanikan langile ikasia, eta nolabait ofizioan haren bide-tik aurrera joan zara. Euskara gaztaroan galduxe zuela erran didazu, eta gero ezkontzean erabaki familia bat euskalduna fundatu behar zuela zure ama izango zen andregaiarekin. Beraz aitak euskara berriz ikasi zuen eta horretan ongi moldatuz joan zen. Ondorioz gure hizkuntzan eskola ona izan duzu etxean aita-amekin.

Sail horretan egonez, zure birraitona, zapatagina, Avelino Barriola idazlearen langile izan zen. Bere aldian zure aitak Amorebieta/Zornotzan lan egin zuen «Izar» lantegian, hor buruetariko bat zelarik Federico Belaustegigoitia, Euskaltzaindiko idazkaria. Halako predestinazio bat bezala ez ote dago hor? Baina predestinazioan ez dut sinesten, eta genetikan ez gehiegi, hezkuntzan eta ikaskuntzan ordea bai. San Tomasek bezala, «ikusi eta sinetsi», egiten duzun lanean sinesten dut Euskaltzaindi osoarekin, eta instituzio honek geroan ere zure ahalmenez baliatzeko «fitxatu» zaitu, modako hitz hau barkatzen badidazu.

Zure aita-amen bizitza ez zen beti lasaia izan. Hogeita hamaseiko gerraren zama jasan behar izan zuten beste askok bezalaxe, ezkondu aurretik. Ama, Donostiako ostatu batean langile zegoela, 1936ko irailean frankisten aurrean ihes joan zen Abadiñora, bere ahizpa eta horren haur txikiarekin. Durangoko bombardaketa ikusi zuen, baita nola frankisten hegazkinek hilerrira gorpuak erematen zituzten pertsonak bidean metrailatu zituzten. Gero amak eta familiak Bizkaiko Zailara ihes egin behar izan zuten. Hirugarren aldian Zailatik Santander aldera. Laugarrena Santandertik itsasontziz Bordelera. Amak lortu zuen Donostiara itzultzea. Ahizpa Bordelen egon zen bere bi haurrekin. Alemanak etorri. Azkenean itzuli zen, senarra bitartean Ameriketara joanik.

Aitak Amorebieta/Zornotzan lan egin zuen beraz mekanikan, 1929tik 1936ra, soldadutza bitartean Errepublika denboran. 1936tik armak egiten zituen Euzko Jaurlaritzaren aginduz. 1937ko udaberrian, frankisten erasoaren aurrean, Bilbora ihes egin zuen lantegikoekin, makinak eremanez, eta hor segitu ber lanean. Eraso berri batek Bilbon harrapatu zituen, eta frankistek ber lanean jarri zituzten, baina jakina euren alde.

Aitak kontatu zizun bezala, publikoarentzat hona haren inguruan gertaturiko tragedia berezi bat. Laneko lagun bat zuen Jon Idigorasen aita, Federiko Belaustegigoitiaren kotxe gidaria. Frankisten hegazkinek Durango eraso zute-larik, berehala nagusiak manatu zion hango elizara ereman zezan autoz. Eliza hondatuan sartu orduko, Federikok emakume baten gorpua lurretik altxa zuen eta Idigorasi eman zion, hartu eta ereman zezan. Alaba zuen! Aitak bazekien alaba mezala joana zela...

Holako tragediarik Espainiako Errepublikaren eremu guzian gertatu zela, baliteke, baita gero zapalketa berdina denetara zabaldu zela. Haatik diferentzia

bat izan da euskaldunen kalteetan, eta badakizuen bezala hauxe da: Burgosen adibidez, gobernu berriak tokiko hizkuntza ez zuen arlo publikoan debekatu, kalean gazteleraz egiteagatik inor ez kondenatu, hil harrietarik ez hango idazkunik ezabatu, bataioan gaztelar izenik ez debekatu... Aldiz Euskal Herri-
an hori guzua eta gehiago egin du tokiko hizkuntzaren aurka (2). Ondoriorik utzi duela begien bistakoa da, mugaren beste aldetik behintzat. Niretzat ageri da hemen oraindik bakerik ez dagoela. Haatik historiari begiraturaz, ikus daiteke bakea ez dela egoera naturala, ez dela berez datorren eta dagoen zerbait, bakea eginez egiten den oreka bat dela, bakeak prezio bat baduela beti, denean. Kontua da bidesaria zeinek ordaintzen duen. Iraun behar badu, badut ustea denek orainduz dela, horretan ere berdintasuna behar dela, eta berdintasuna ez da noski denak ni bezalako bilakatzea. Gehiago erratea, politikan sartzea litzateke, hots gure alorretik ateratzea, eta hemen ez zait komeni.

JO AITZINA!

Bilkura honi buruz, kezka pixka bat izan dukezu, normal denez. Baina lasai, zailena joana duzu, eta zure gorteak ere, bukatzera bainoa. Zure Donostian gaude, Euskal Herriko Rio de Janeiron. Toki eder eta goxoa izateaz gain, bilgune dugu. Ezkerretik hurbil dago mendebaldeko euskalkiaren eremu nasaia. Eskuinetik Lapurdi hortxe, Bidasoan, maratoi erdi bateko bidean. Gure atzetik eta gibeletik, Nafarroako lurralde zabala eta euskal Pirinio katea, Zuberoraz bukatua.

Euskal Herriko erdigunean gaude hemen, euskara batuaren bihotz nagusian, nahiz Iruñea dugun hiriburua, baina itsasorik gabea. Egia da denbora batez Donostia Nafarroako portua izan zela, Iruñeko erregeen poderioz. Gaur holako zerbait gertatzen ari zaio berriz, politikaren gainetik, nafarren ondartzaren hurbilen eta maiteena delako. Haatik Donostiaz beste sei bihotz baditu euskarak. Gure lana zer den: zazpi bihotz horien sinkrono egitea, amoregatik eta bakoitzak bere doinua emanaz, euskararen urrats eta pauso berria ber taupadan marka dezaten, txalapartarena baino lasaiagoa, joaldunena baino arinagoa, horiek biak eta beste musika guziak ezabatu gabe. Hots orkestra buru baten lana da Euskaltzaindiarena.

Miramongo talaia gora eta berde honetarik, begien aurrean dugu itsaso ederra zabalik, zoragarria. Haize ona lagun, eguzkiaren bidetik, mundu zabalako euskaldunen gana, jo aitzina!

---

(2) Kasu konkretu bat, Bittor Kapanagak duela urteak kontatu zidana: 1936ko gerra ondoren, Bittorren ama Otxandioko karrikan euskaraz egiteagatik isun batera kondenatu zuten agintari berriek. Etxean zegoela, udaltzainak kaletik dei egin zion leihora ager zedin, eta isunaren berri eman zion, euskaraz noski, andreak besterik ez baitzekien, eta «alguazilak» agian ez askoz gehiago. Burgosko biztanleei, tokiko hizkuntzan mintzatuz gero, ez zitzaien holakorik gertatuko.